

Türk-Amerikan ilişkilerinde kriz: Neden, nasıl ve nereye?

2018 yazında zirveyi gören Türkiye Amerikan ilişkilerindeki kriz, son birkaç ayda yatışma emareleri gösterse de, bu beş yıllık krizin Türk-Amerikan ilişkilerine etkisi uzun süre daha devam edecek.

06.12.2018

İSTANBUL - Ali Balcı

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından **Türkiye** ve **ABD** arasında yapılan ittifak "sözleşmesi" tarihinin en uzun süreli krizlerinden birini yaşıyor. 2013'ün ikinci yarısıyla birlikte başlayan kriz dönemi beşinci yılını geride bıraktı. Üstelik öncekilerle karşılaştırıldığında, bu yeni kriz sadece uzun süre devam etmedi, aynı zamanda artan bir şekilde tırmandı ve 2018 yazında zirveyi gördü. Son birkaç ayda yatışma emareleri gösterse de, bu beş yıllık krizin Türk-Amerikan ilişkilerine etkisi uzun süre daha devam edecek. Peki, bu kriz neydi, nasıl gelişti, öncekilerden neden farklıydı ve muhtemel etkileri neler olacak? Yazının geri kalanı bu soruya bazı cevaplar verme çabasıdır.

Kriz nasıl başladı?

2011 yılında Türkiye'nin Brezilya ile birlikte İran'ın "nükleer sorununa" çözüm bulma girişimi ve ardından ABD'ye rağmen BM Güvenlik Konseyi'nde İran'a yönelik ambargo kararına Ankara'nın "hayır" oyu kullanması bir güven bunalımına neden olmuştu. Fakat bu durum, 2013 yılı sonuna kadar ciddi bir krize dönüşmedi. 17/25 Aralık (2013) operasyonlarında Halkbank'ın hedeflerden biri olması, Türkiye'nin ABD'nin tepkisine ve uyarılarına rağmen İran'a yönelik ekonomik ambargoyu delme politikasını gündemin üst sıralarına taşıdı. Türkiye'deki hükümet 17/25 Aralık'ı ve Halkbank etrafında yaşanan gelişmeleri, ABD'nin bir cezalandırma operasyonu olarak gördü. 2013 yılı ikili ilişkilerde bir

başka önemli krize daha sahne oldu. Ankara ile Washington arasında, Suriye’de hangi muhalif gurupların destekleneceğine yönelik görüş ayrılıkları başladı. Bu görüş ayrılığı zamanla, ABD’nin Türkiye tarafından PKK’nın uzantısı olarak görülen ve terör örgütü olarak kabul edilen PYD’yi desteklemesine kadar vardı.

2014 yılı Suriye’deki görüş ayrılığını çok daha derinleştirdi. DEAŞ’ın PYD’nin kontrolündeki Kobane’yi kuşatması sırasında, PYD’yi terör örgütü olarak görmesi nedeniyle, ABD basını Türkiye’yi üstü örtülü olarak DEAŞ’ı desteklemekle suçladı. Bu suçlamayla paralel şekilde, ABD yönetimi de DEAŞ ile mücadele stratejisi olarak PYD’yi açık bir şekilde desteklemeye başladı. Dış politikada bunlar yaşanırken, 17/25 Aralık’ın ardından FETÖ’nün (bürokrasi başta olmak üzere) basın ve ekonomi aygıtlarına yönelik operasyonlar düzenlenmesi, ABD nezdinde “temel hakların ihlali” şeklinde karşılık buldu. Bu sebeple Amerikan yönetimi, FETÖ lideri Fetullah Gülen’i Türkiye’ye iade etmeyi reddetti. Dolayısıyla, ABD bir taraftan Türkiye’nin ulusal güvenlik kaygılarını tırmandıracak bir politika izlerken, diğer taraftan da (demokratik bir devletten otoriter devlete kayış iddiasıyla) Türkiye’nin uluslararası statüsünü tahrip eden bir söylemi besledi.

Kriz neden tırmandı?

Önce İran, daha sonra Suriye konusunda Türkiye’nin açık ettiği otonomi arayışı, ABD’yi neden rahatsız etti? Truman doktriniyle birlikte Türkiye ve ABD arasında basit bir sözleşme yapılmıştı. Buna göre, ABD Türkiye’nin Sovyetler Birliği’nden kaynaklanan güvenlik kaygılarını giderecek, Türkiye de dış politikadaki otonomisinin bir kısmını ABD’ye devredecekti. Dolayısıyla Türk dış politikası önemli ölçüde ABD’nin belirlediği ilkeler ve çizdiği sınırlar doğrultusunda şekillendi. Bu ilke ve sınırlar Kıbrıs konusunda ABD ile Türkiye’yi karşı karşıya getirince, Ankara dış politikadaki otonomisini genişletecek şekilde, Washington ile yaptığı ilk sözleşmeyi bazı noktalarda revize etti. 1960 ve 1970’lerde yaşanan krizler iki nedenden dolayı, tırmanmak yerine Türkiye lehine revizyonla sonuçlandı. Birincisi, Türkiye hiçbir zaman Sovyetler Birliği’ni güvenlik ihtiyaçlarını karşılayacak bir muhatap olarak görmedi ve ABD ile yaptığı güvenlik sözleşmesine sadık kaldı. İkincisi, ABD Soğuk Savaş ortamında, Türkiye’yi yaşanan bütün krizlere rağmen kaybedilmeyecek bir müttefik olarak gördü.

2013 sonrası kriz iki nedenle yatışmak yerine tırmanmaya devam etti. Birincisi, Rusya önce Gürcistan müdahalesi daha sonra Suriye ve Ukrayna müdahaleleriyle, Türkiye’nin etrafındaki bölgede ABD’nin askeri operasyon tekeli önemli ölçüde kırdı. Bu durum Rusya’yı, ABD ile kriz yaşayan bölge ülkeleri için güçlü bir dengeleyici konumuna taşıdı. Türkiye bir taraftan ABD ile ters düştüğü konularda (örneğin Suriye krizi) Rusya ile çalışırken, diğer taraftan da güvenlik temelinde işbirliğine (S-400 satın alımı) gitti. Diğer bir ifadeyle, ABD Türkiye’yi çıkarları dışında adım atmaya zorladıkça (PYD ile ilişkiler, Gülen’in iadesi, F-35 satışındaki pürüzler gibi), Ankara Moskova’yı bir dengeleyici olarak devreye sokma yoluna gitti. Bu nedenle, yani Rusya’nın bir dengeleyici olarak mevcudiyeti sayesinde, Türkiye ABD’den gelen otonomi kısıtlayıcı talepleri geri çevirdi ve otonomi arayışındaki ısrara devam etti. Dolayısıyla kriz, yatışmak yerine, özellikle 2016 darbe girişiminden sonra tırmanmaya devam etti ve 2018 yazında ABD’nin Türkiye’ye koyduğu ekonomik yaptırımlara kadar vardı.

İkincisi, ABD politikalarının (Gülen’in iadesi meselesi ve New York’taki Rıza Zarrab ve Halkbank davası gibi) hükümet açısından bir “varoluş” meselesine dönüşmesi, krizi çözenin maliyetini Türkiye’deki iktidar açısından fazlasıyla yükseltti. 17/25 Aralık’ın hükümeti devirmeye yönelik bir operasyon olarak

görülmesi ve bu operasyonun temel sorumlusu olduğu düşünülen Gülen'in ABD'de kalmaya devam etmesi "varoluş kaygısını" başlatan gelişme oldu. Daha sonra ordudaki Gülen destekçilerinin düzenlediği darbe girişimi ve ardından ABD ile Gülen'in iadesi konusunda yaşananlar, krizi hükümet için bir "beka" sorununa dönüştürdü. Krizi çözme maliyetinin aşırı yüksek olması, risk almanın maliyetini düşürdü ve hükümet (bekası ile karşılaştırıldığında) krizin beraberinde getirdiği ekonomik ve siyasi maliyetleri daha tercih edilebilir gördü.

Krizin neresindeyiz?

Cumhurbaşkanı R. Tayyip Erdoğan New York Times için Ağustos 2018'de yazdığı bir yazıda şu ifadeleri kullandı: "Çok geç olmadan önce, Washington ilişkimizin asimetrik olabileceği yanılığısından kurtulmalı ve Türkiye'nin alternatifleri olduğunu kabul etmeli". Bu ifade iki şeyi açık şekilde deklare ediyor. Birincisi, Türkiye ile ABD arasındaki (ilkinin otonomisini sınırlayan) ittifak ilişkisi revize edilmelidir. Bu revizyonun yapılması hususunda Türkiye alternatif ittifakları gündeme getirecek kadar kararlıdır. Bu yazıdan sonra Türk-Amerikan ilişkilerinde yatışma emareleri olarak görülebilecek birçok gelişme yaşandı. Türkiye uzun süredir tutuklu olan Pastör Andrew Brunson'u serbest bıraktı. Ankara ve Washington bazı bakanlara uyguladıkları yaptırımları karşılıklı olarak kaldırdı. Türkiye Trump'ın İran'a yönelik yeniden başlattığı ekonomik yaptırımlardan muaf tutuldu. Fakat krizin ana konuları hâlâ çözüm bekliyor: Gülen'in iadesi, Halkbank Genel Müdür Yardımcısı Hakan Atilla'nın durumu, Halkbank'a yönelik yaptırımlar, ABD'nin PYD'ye devam eden askeri yardımları, Türkiye'deki hükümetin uluslararası düzlemde karalanan imajı, ve en önemlisi de S-400 ve F-35lerin durumu.

Krizin ana konularında bir ilerleme olmaması, Erdoğan'ın yazısıyla birlikte düşünüldüğünde, mevcut duruma ilişkin iki temel tespit yapmayı mümkün kılıyor. Birincisi, Türkiye'nin otonomisi dışında vereceği tavizler ABD'nin tavizleriyle aynı büyüklükte değil. Dolayısıyla bir tavizler asimetrisi durumu söz konusu. Brunson'un serbest bırakılmasından sonra, yukarıdaki sorunları lehine çözebilmek için, Türkiye üçüncü ülkelerle olan ilişkilerini (Rusya ile olan yakınlaşma) pazarlık masasına koyabilir. Fakat bu ilişkiler, otonomi imkanını ortaya çıkaran temel dinamik, diğer bir ifadeyle krizlerin temel sebebi olduğu için, böyle bir taviz, otonomi arayışından vazgeçmek anlamına gelebilir. İkincisi, krizin çözümü değil de, kontrolden çıkmamak kaydıyla devam etmesi Türkiye için daha makul bir seçenek mi? Diğer bir ifadeyle, krizin temel konularını çözmedeki zorluk, krizin devamını, kriz öncesi duruma dönmekle kıyaslandığını daha mümkün bir seçenek kılıyor.

Kriz nereye evrilir?

Krizin önünde kabaca üç temel seçenek bulunuyor: ABD ile ilişkilerde kriz öncesine dönmek, Türkiye'nin Rusya eksenine kayması ve krizin iniş ve çıkışlarla devamı. Kriz öncesine dönmek iki farklı şekilde olabilir. Birincisi, Türkiye'nin saldırgan bir şekilde bölgeye dönen Rusya'yı dengeleme hususunda değerli bir müttefik olduğunu kabul eden ABD, tahrip olan statüsünü yeniden onarmak ve güvenlik kaygılarını yatıştırmak (Gülen'in iadesi ve PYD'ye desteğin sonlandırılması gibi) yoluyla Türkiye'yi kazanabilir. İkincisi, Türkiye'nin Rusya kartını kaybetmesi, Ankara'yı kriz konularında taviz vermeye zorlayabilir. Fakat bu krizlerin hükümet için temelde bir beka sorunu olduğu düşünülürse, maliyeti çok yüksek bir geri dönüş olur.

İkinci seçenek, yani Rusya eksenine kaymak, cevap bulunması zor bazı riskler taşıyor. Birincisi, ABD'nin güvenlik şemsiyesi ortadan kalktığında Rusya aynı "iyiliksever" siyasetini devam ettirecek mi? Hemen yanı başındaki büyük bir güçle yalnız başına kalmak, uzaktaki bir güçle ittifakta verilen otonomi tavizinden daha büyük bir tavizi gerektirebilir. Rusya'nın Gürcistan ve Ukrayna politikası, Türk karar vericiler için ürkütücü bir analogi olarak ortada duruyor. İkincisi, Rusya'nın bölgeye alternatif olarak dönüşü ne kadar sürdürülebilir bir geri dönüştür? Diğer bir ifadeyle, Rusya'nın görece zayıf ekonomisi askeri angajmanlarını sekteye uğrattığında, ABD ekseninden çıkmış Türkiye Washington'un gazabını nasıl bertaraf edebilecektir? Bu iki temel belirsizlik Rusya eksenine kayma seçeneğini önemli ölçüde zayıflatıyor.

ABD ile, bir eksen kayması yaşamaksızın, krizin devamı iki temel sebep dolayısıyla daha muhtemel görünüyor. Birincisi, yukarıda belirtildiği gibi Rusya eksenine kaymak fazlasıyla riskli, ABD ile yeniden kriz öncesi aşamaya dönmek ise fazlasıyla maliyetli. İkincisi, bir tercih yapmaktan ziyade bölgede Rusya ve ABD arasındaki rekabeti kullanmak, otonomi artışını mümkün kılacak en makul seçenek. Rusya'nın saldırgan siyasetine devam etmesi, ABD'yi ve genel olarak Batı'yı Türkiye'ye taviz verme hususunda zorlayacaktır.

[Doç. Dr. Ali Balcı Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir]

"Görüş" başlığıyla yayımlanan makalelerdeki fikirler yazarına aittir ve Anadolu Ajansı'nın editöryel politikasını yansıtmayabilir.

Anadolu Ajansı web sitesinde, AA Haber Akış Sistemi (HAS) üzerinden abonelere sunulan haberler, özetlenerek yayımlanmaktadır. **Abonelik için lütfen iletişime geçiniz.** (<https://www.aa.com.tr/tr/p/abonelik-talep-formu/1001>)
